

zgodbe - zgodovine procesa slovenskega osamosvajanja ni odločilna. S tem temeljitim in temeljnim delom o slovenski osamosvojitvi je slovenskemu zgodovinopisju postavil 'merilo', kakšna naj bo predstavitev zgodovinskega dogajanja, ki smo ga doživljali, vendar marsičesa nismo takrat vedeli ali pa smo pozabili.

Zdenko Čepič

Slovenska osamosvojitve 1991 : pričevanja in analize : simpozij, Brežice, 21. in 22. junij 2001: zbornik. Ur. Jurij Perovšek ... et al. Ljubljana : Državni zbor Republike Slovenije : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002, 389 strani (Knjižna zbirka Državnega zbora Republike Slovenije)

Deseti obletnici slovenske osamosvojitve je bilo namenjenih nekaj strokovnih obeležitev. Arhiv Republike Slovenije je pripravil razstavo *Od sanj do resničnosti, Razvoj slovenske državnosti*, kjer so bili zbrani vsi pomembni pisni dokumenti od ustoličevanja koroških vojvod dalje. Ob razstavi (odprta je bila 24. maja) je izšel tudi katalog s pregledom razvoja in oblikovanja naroda vse do samostojne države leta 1991. Sledila sta dva simpozija, eden v Brežicah 21. in 22. junija 2001, drugi pa je bil v Kopru 25. in 26. oktobra 2001. Povsod so s prispevki sodelovali tudi slovenski zgodovinarji.

Zamisel o tem, da po desetih letih v Brežicah sedejo skupaj za mizo zgodovinarji in najpomembnejši akterji prelomnega obdobja se je porodila pri Zvezi zgodovinskih društev Slovenije, izpeljal pa jo je pripravljalni odbor, kjer so sodelovali poleg društva še Posavski muzej Brežice, Center za vojaškozgodovinsko dejavnost Slovenske vojske, Zveza veteranov vojne za Slovenijo, Združenja Sever, Zveza veteranov vojne za Slovenijo - Pokrajinski odbor za Posavje in Združenja Sever za Posavje.

Ideja Slovencev o lastni državi je dozorevala stoletja. Od revolucije 1848 dalje je bila že v zavesti slovenskih politikov in vključena v programe političnih strank na Slovenskem. Splet izrednih okoliščin je ob koncu osemdesetih let pripeljal do tega, da smo Slovenci dobili svojo državo. V uvodnem referatu Janeza Cvirna sledimo stopnjam, ki so od leta 1848 pripeljale Slovence do lastne državne tvorbe. Prizadevanja okoli programa Zedinjene Slovenije, ki se je oblikoval v revolucionarnem letu 1848, so kot rdeča nit tekla do leta 1991. Veliko podporo je program Zedinjene Slovenije dobil v obdobju taborskega gibanja 1868-1871. Po razpadu Avstro-Ogrske so bili Slovenci razdeljeni med štiri države, Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Kraljevino SHS. Cvirn ugotavlja, da je bil položaj Slovencev sicer ugodnejši v Kraljevini SHS kot na primer v Avstro-Ogrski, ni pa bilo rešeno nacionalno vprašanje, saj ni bila zagotovljena narodna enakopravnost. V obdobju med obema vojnama je mogoče slediti dvema različnima stališčema glede narodnih programov, enega so zastopali liberalci, drugega pa Slovenska ljudska stranka. Ideja o samostojni slovenski državi se je tudi od začetka do konca druge svetovne vojne pojavljala pri različnih strankah in skupinah. Po končani vojni so se Sloveniji

priključili Primorska, Goriška in deli Notranjske, kar je pomenilo velik korak k programu Zedinjene Slovenije. Partijsko načelo "demokratskega centralizma" se je takoj po letu 1945 vse bolj prenašalo na federacijo. Postopna liberalizacija pa je le omogočila proces demokratizacije, kar je privedlo do večstrankarskih volitev leta 1990.

Zgodovino odnosov med Slovenijo in jugoslovanskim vodstvom je analiziral Božo Repe. Prikazal je vrsto konfliktov, ki so se pojavljali že med drugo vojno in še izraziteje po njej. Do začetka osemdesetih let je predstavil tri velike politično gospodarske spore med Slovenijo in federacijo. Osnovni nesporazum med Slovenijo in federacijo okoli vprašanja ali zveza samostojnih držav ali unificirana država se je v osemdesetih letih še stopnjeval. Kulturne in gospodarske razlike so se večale, vse to je pripeljalo do razpada Jugoslavije. Po spoznanju, da predlog o konfederaciji ne bo prodril, je slovenska skupščina 20. februarja 1991 sprejela resolucijo o sporazumni razdružitvi.

Jože Prinčič je obdelal gospodarske vidike osamosvajanja Slovenije v letih 1986 do 1991. Po njegovem mnenju je gospodarska kriza, ki je nastopila v Jugoslaviji na prelomu iz sedemdesetih v osemdeseta leta, predstavljala enega poglavitnih vzrokov za razpad jugoslovanske države. Probleme in krizo jugoslovanskega gospodarstva je izredno jasno razložil in svoja dognanja podkrepil z mnogimi primeri. Vzroke za takšno stanje je najprej poiskal pri vladajoči politiki, kot odločilno dejanje za Slovenijo pa je navedel gospodarsko osamosvajanje Slovenije, ki ga je razmejil na tri obdobja: od maja do decembra 1990, od decembra 1990 do 26. junija 1991 in od 26. junija do konca leta 1991. Mednarodno priznanje Slovenije je zaključilo prizadevanja slovenske politike tudi na področju graditve gospodarske samostojnosti.

Tine Hribar v zborniku podaja filozofska izhodišča slovenske osamosvojitve in jih deli na tri skupine: vprašanje odnosa Slovencev do samih sebe, odnosa do Jugoslavije in odnosa Slovencev do Evrope.

Rudi Šeligo je opisal delež kulturnikov pri slovenski osamosvojitvi Kot tedanji predsednik Društva slovenskih pisateljev je osvetlil vlogo te skupnosti, ki se je v obravnavanem obdobju v celoti posvetila političnemu delovanju.

Krajši zapis o začetkih Neodvisnih sindikatov od 1987 dalje in o stavki v Lito-stroju, 9. decembra 1987 je prispeval France Tomšič, prvi predsednik Socialdemokratske zveze Slovenije, ki je imela ustanovni kongres 16. februarja 1989.

Sledijo obširna "pričevanja" Jožeta Pučnika o političnih pripravah na osamosvojitve, ki se jih je avtor lotil na svoj način. Korenin slovenske osamosvojitve ni iskal v "davni preteklosti" niti v "polpretekli zgodovini". Postavil si je dvoje meril, prvo je "javno izražena namera in program za osamosvojitve" in drugo so konkretni ukrepi, ki so se izvajali za uresničevanje prej navedene namere. Prva javno opredeljena zahteva po samostojni državi je bila po Pučnikovem mnenju 57. številka Nove revije iz februarja 1987. Izredno kritičen je do Zveze komunistov in njenih vodilnih članov, do mladinske organizacije in SZDL. Izpostavil je pomen Demosa (Demokratske opozicije Slovenije), pogajanja in težave, ki so spremljale njegovo ustanovitev in oblikovanje programa kakor tudi njegovo vlogo pri osamosvajanju.

France Bučar je bil v času osamosvajanja eden najpomembnejših sodelavcev pri postavljanju pravne podlage države Slovenije. Zavedal se je, tako kot sodelavci, da je treba oditi iz Jugoslavije po "pravni poti", saj je Zahod budno spremljal vsa

dogajanja. Plebiscitu 23. decembra 1990 je sledilo šestmesečno obdobje, ko je bilo treba izpeljati pravne, organizacijske in tehnične priprave, katerim je lahko sledila razglasitev samostojnosti in konec leta 1991 sprejetje ustave.

Lojze Peterle je podal svoje poglede na obravnavano obdobje, izpostavil pa je še odnose z Beogradom in mednarodni okvir pri procesu osamosvajanja Slovenije. Mednarodno priznanje pa je v krajšem zapisu obravnaval tudi Dimitrij Rupel.

O vlogi Slovenske socialistične stranke in deležu socialistov v letu 1990 je v zborniku pisal Borut Šuklje.

Vojaške problematike se je lotilo več avtorjev. Janez Janša, v času osamosvajanja sekretar za ljudsko obrambo oziroma minister za obrambo Republike Slovenije, je orisal vojaške priprave na slovensko osamosvojitve. Predstavil je strategijo graditve slovenskega obrambnega sistema, težave, na katere so naleteli pri organizaciji in pa usklajeno delovanje vseh delov sistema vojske v obdobju dramatičnih sprememb junija in julija 1991.

Analizo vojaško političnih dogajanj v jugoslovanski krizi pri osamosvojitvi Slovenije je odlično opravil zgodovinar Damijan Guštin, saj je v obširni razpravi iz različnih zornih kotov razlagal dogajanja na vojaškem področju. Prav tako je treba opozoriti na razpravo Ljubice Jelušič, Jugoslovanska ljudska armada leta 1991 v Sloveniji - začetek konca ene največjih evropskih vojsk po koncu hladne vojne. Preučila je predvsem socialne in politične sposobnosti jugoslovanske vojske, s katerimi je vstopila v oboroženi spopad v Sloveniji. Prispevek zaključuje z mislijo, da se je jugoslovanska ljudska armada v boju za svoje preživetje "zoperstavila glavnemu viru svoje legitimnosti, ljudskosti, in propadla; s svojo agonijo ob koncu pa je pripomogla k popolnemu razpadu države, za katere obrambo je bila namenjena."

Naslednji strokovnjak za vojaška vprašanja Karlo Nanut je vojno v Sloveniji označil za nenavadno, saj naj ne bi potekala po "predvidljivih shemah." Značilnosti osamosvojitvene vojne v Sloveniji so bile posebne notranje strukture ter dinamični procesi, ki jih je Nanut razložil in utemeljil. Janez J. Švajncar pa je v prispevku opozoril na vprašanja, na katera bo treba po njegovem mnenju še odgovoriti, in sicer politični izvor slovenskega vojaškega vrha, dalje delovanje tajnih služb, tajne diplomacije in vpliv tujih tajnih služb na dogajanja v Sloveniji.

Čeprav je vojaška problematika v zborniku zelo dobro obdelana, saj se je lotilo kar več avtorjev, pa pogošamo zapis o slovenskih vojaki, ki so služili obvezni vojaški rok v jugoslovanski armadi. Teh je bilo meseca maja 1991 prek 6000 (podatki dokumentacije Odbora staršev). Tedaj se je vzpostavil Odbor staršev za vrnitev slovenskih vojakov iz JLA, ki si je v svojem nekajmesečnem delovanju prizadeval, tako pri slovenskih oblasteh kot pri predstavnikih jugoslovanske vojske, doseči vrnitev slovenskih vojakov iz JLA. Odbor je o svojem delovanju redno obveščal tudi slovensko javnost prek sredstev javnega obveščanja, zelo odmevna pa je bila prva konferenca v Cankarjevem domu 20. maja 1991, ki so se je udeležili med drugimi tudi Janez Janša in predstavnik 5. armadnega območja generalmajor Ciril Zabret.

Delež slovenske policije pri osamosvajanju je opisal Igor Bavčar, vlogo Cerkve Anton Jamnik, vlogo Slovencev v tujini pa Zvone Žigon in izredno uspešno vlogo medijev Jelko Kacin.

Zapis o slovensko-hrvatskih vezeh je prispeval Martin Špegelj, ki je bil v času osamosvajanja minister za obrambo Republike Hrvaške. Po njegovem mnenju se ni

bilo mogoče izogniti oboroženemu spopadu, saj strategije Anteja Markovića, katere cilj je bil ohranitev Jugoslavije, demokratični razvoj, tržno kapitalistično gospodarstvo ob veliki pomoči zahoda, v glavnem nihče v Jugoslaviji ni več podpiral.

Sledijo prispevki, ki pokrivajo področje varnostno obveščevalne službe. Miha Brejc je poročal o organiziranju Varnostno informativne službe, Drago Ferš je opisal vlogo civilne varnostno obveščevalne službe v procesu slovenskega osamosvajanja. Ta sklop obravnavanj zaključuje Andrej Lovšin, ki v prispevku predstavi tudi organizacijo in delo vojaške varnostne službe.

Svoja razmišljanja o "stoletju skrajnosti", pojmu, ki ga je kot izhodišče povzel pri Ericu Hobsbawnu, je v obširnem prispevku na koncu zbornika podal Jože Dežman. Najprej je skozi knjigo vtisov z razstave (bila je v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani) Mati - Domovina - Bog razlagal travme domobranske in partizanske strani med drugo svetovno vojno in po njej. Nato je posegel še v avstrijski in italijanski prostor. Izvedel je primerjavo razvoja nacizma v Avstriji do leta 1945 z razvojem komunizma v Sloveniji do leta 1990 in opozoril na zločine nacistov ter komunistov. Taka primerjalna razmerja je uporabil tudi za fašizem in komunizem. Opisal je nadalje travmatizacijo moških v vojnah 20. stoletja, kjer so bili "moški najmnogičnejši storilci in žrtve", opozoril je na to, da so bile pozabljene žrtve prve in druge svetovne vojne in nakazal problematiko mobiliziranih v nemško vojsko. Svoja izvajanja in razmišljanja je raztegnil v leto 1991.

V zborniku je objavljena tudi razprava, v kateri je sodelovalo 19 razpravljavcev.

Pomembno dejanje simpozija v Brežicah je poziv za fizično in pravno zaščito vseh dokumentov in muzealij, povezanih s slovensko osamosvojitvijo, ki so ga udeleženci simpozija naslovili na slovensko javnost, na najvišje državne organe in Državni zbor Republike Slovenije.

Zbornik zaključuje pregled monografskih publikacij o osamosvajanju Slovenije, ki sta ga pripravila Nataša Kandus in Igor Zemljč.

Zbornik je gotovo pomemben zapis o slovenski polpretekli zgodovini. Uredniškemu odboru je uspelo pritegniti zelo širok krog sodelavcev, zlasti iz vrst akterjev procesa osamosvajanja, ki so vsak na svoj način posredovali svoje izkušnje, mnenja in sporočila. Pokrita so v glavnem vsa področja dogajanj in zato bo zbornik odlična podlaga za nadaljnje raziskave. Pokaže nam tudi, kako pomembna je komunikacija med raziskovalci in politiko in da tudi politika lahko odgovori na vrsto vprašanj, s katerimi se srečujejo raziskovalci. Zato je tudi dobro, da je simpoziju v Brežicah sledil zbornik, saj pričevanja, podatki, spomini in diskusija o dogodkih, ki so bili na simpoziju obravnavani, ne bodo utonili v pozabo.

Metka Gombač